

A tankönyvkutatás nemzetközi és hazai pozíciói

A tankönyvkutatás kezdeti éveiben a tankönyveket elsősorban nem pedagógiai, pszichológiai (vagy egyéb más) szempontból vizsgálták a kutatók, hanem inkább mint kordokumentumot, illetve mint bizonyos politikai-ideológiai tartalmak hordozóit vették szemügyre. Az elmúlt évtizedekben (nemcsak külföldön, hanem itthon is) – összefüggésben a neveléstudományi kutatások eredményeivel, amelyek közül különösen a kognitív pedagógia, valamint a tanuláselméleti kutatások eredményeit kell kiemelni – szaporodtak azok az elemzések, amelyek a tankönyvet elsősorban pedagógiai szempontból vizsgálták.

A tankönyvekkel kapcsolatos kutatómunka a 19. század végére nyúlik vissza, tudományos lendületet az I. világháború után, a két világháború között kapott, amikor is a korábban egymással szemben álló országok tanárai, a tanárszakszervezetek képviselői, tudósok, tankönyvszerzők elsősorban antimilitarista és békemozgalmi alapállásból a történelem- és földrajz-könyveket vizsgálták át. E szervezetek és személyek olyan akciókat szerveztek, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a valamikori háborús ellenfelek országaiban megjelent tankönyvek ne tartalmazzanak olyan ismereteket, képeket, amelyek a másik nemzet elleni uszításra, gyűlöletkeltésre alkalmasak. Ezt a munkát nevezi a tankönyvtörténet tankönyvrevízióknak, amely egyfajta „méregtelenítést” jelentett, és amely igen jelentős eredményeket ért el a két világháború között. Példaként említhető meg a Népszövetség égisze alatt működő tankönyvrevíziós bizottságok munkája, a skandináv országok tankönyv-jóváhagyási procedúrája, vagy az 1935-ben kibocsátott dokumentum (Deklaráció a történelemtanításról), amely több ország egyetértésével és részvételével kinyilvánította, hogy a történelemtanítás egyik legfontosabb feladata, hogy a tanulókat olyan kritikus szemléletre nevelje, amelynek révén a más népekkel, nemzetekkel szembeni igazságtalan előítéleteket észreveszik. A Népszövetség közgyűlésén 1937-ben tárgyalt javaslatot több európai állam írta alá.

A II. világháború után a korábbi évtizedek tapasztalatai nem veszítették el aktualitásukat, sőt a második világegésnek az elsőt is túlszárnyaló pusztításai, emberáldozatai újfent felhívták a figyelmet arra, hogy az iskolai tanításnak, s benne a tankönyveknek kiemelt szerepük lehet a jövő generációinak békés szellemű, a nemzetközi megértést szolgáló nevelésében. Így a II. világháború után a Népszövetség korábban megfogalmazott és irányított kezdeményezéseit az UNESCO, illetve az Európa Tanács karolta föl. A korábbi spontán (mind földrajzilag, mind szervezetenként elszigetelt) akciók szervezett formát kaptak a II. világháború után az úgynevezett „tankönyv-diplomácia” keretein belül, hiszen a két- és többoldalú tankönyvgyeztetések lehetőségei során az egymásnak feszülő ellentéteket békés, tárgyalásos módszerrel tisztázták a felek.

Az 1950-es években a hidegháborús légkör ellenére az UNESCO által szervezett tankönyves szemináriumokon, valamint az Európa Tanács támogatásával működő Braunschweigi Nemzetközi Tankönyvkutató Intézetben pedagógusok, oktatásügyi szakértők,

tudósok (történészek, geográfusok) lassú és szívós munkával, gyakran az aktuális politikai érdekek és lehetőségek ellenében tisztázták kölcsönösen a tankönyvek vitás tartalmait, ideológiai kérdéseit. Az UNESCO szemináriumokon, valamint az európai kétoldalú történetstálalkozásokon megfogalmazott, a tankönyvszerzők számára készített tézisek, ajánlások nagy ösztönzést jelentettek a tankönyvkutatás számára is, hisz irányt mutattak a tankönyvek készítésének tartalmi és módszertani megtervezésében.

Az 1970-es évek végétől – összhangban az európai, illetve a világpolitikai helyzet változásával, az enyhülés politikai időszakának bekövetkeztével – befejeződött a tankönyvrevízió és a tankönyvegyeztetés időszaka, és kezdetét vette a tudományos igényű tankönyvkutatás. Míg korábban a tankönyvelemzések kivétel nélkül a tankönyvek tartalmára vonatkoztak (tárgyi tévedések, torzítások, rejtett előítéletek), addig a nyolcvanas évektől alapvetően módosult a tankönyvkutatás helyzete. E változásban nagy szerepet játszott a politikai helyzet változásán túl, hogy fejlődtek a tankönyvkutatás mögött álló tudományterületek is. Mindenekelőtt a politika-, a tudományelmélet, a társadalomtudományok és nem utolsósorban a neveléstudományok terén bontakoztak ki új kérdésfeltevések, amelyek a tankönyvkutatás feladatát és kutatási apparátusát új megvilágításba helyezték. A változás lényegét röviden úgy lehet jellemezni, hogy a tankönyvekkel való tevékenység fokozatosan és egyre öntudatosabban eljutott a tankönyvrevíziótól a tudományos tankönyvkutatásig. A kutatás szűken értelmezett politikai szempontjai fokozatosan háttérbe szorultak, és a tankönyvekkel kapcsolatos kutatási tevékenységben felértékelődött a szaktudományok szerepe. A szaktudományok tudatos bevonása a tankönyvkutatásokba, a kötelezően elvárt hivatkozás a szaktudományi kutatásokra, a tankönyvi tartalmaknak a tudományokkal való tudatos konfrontálása azt eredményezte az 1980-as évek végére, hogy a tankönyvkutatás a professzionalizálódás és a specializálódás útjára lépett. Ez a tankönyvkutatás tudományos színvonalának emelkedésében, nemzeti tankönyvkutató intézetek megalapításában, a felsőoktatáshoz kötődő kutatócsoportok fel-

Az 1950-es években a hidegháborús légkör ellenére az UNESCO által szervezett tankönyves szemináriumokon, valamint az Európa Tanács támogatásával működő Braunschweigi Nemzetközi Tankönyvkutató Intézetben pedagógusok, oktatásügyi szakértők, tudósok (történészek, geográfusok) lassú és szívós munkával, gyakran az aktuális politikai érdekek és lehetőségek ellenében tisztázták kölcsönösen a tankönyvek vitás tartalmait, ideológiai kérdéseit.

állításában, professzionális kutatószervezésben, tematikus specializációban és mindenekelőtt a kutatás teoretikus alapjait megeremtő vitákban nyilvánult meg.

Ami a hazai tankönyvkutatás helyzetét, illetve azt a kérdést illeti, hogy létezik-e Magyarországon tankönyvkutatás, nem lehet egyértelműen válaszolni. A hatvanas évek végétől kezdve számtalan cikk, recenzió, tankönyvismertetés bizonyítja, hogy az iskolai tankönyvek kiadása, megítélése, tartalma itthon ugyanúgy, ahogy külföldön a társadalmi közélet fontos kérdését jelenti. A tankönyvkutatás helyzete Magyarországon alapvetően a rendszerváltozás után módosult, hiszen az 1990-es évtized első éveiben robbanásszerűen átalakult a tankönyvpiac, megszűnt a tankönyvkiadást centralizáló bürokratikus irányítás, átalakult a tankönyvjóváahagyás. Az 1960-as évek óta megfogalmazott igény, hogy Magyarországon is legyen szervezett tankönyvkutatás, nem valósult meg, bár számtalan (minőségét tekintve azonban heterogén) tankönyvkutatáshoz kapcsolódó írás született. Ellentétben a nyugat-európai országokkal, Magyarországon nincsenek tankönyvelmélettel foglalkozó tanszékek, a felsőoktatási képzésben (mindenekelőtt a tanárképzésben és a tanár-továbbképzésben) nem épültek be a tankönyvkutatás nemzetközi és hazai eredményei. Létezik viszont néhány pedagógiai sajtótermék (Iskolakultúra, Könyv és Neve-

lés, Mentor), amelyek közlik a tankönyvkutatók elemzéseit, tankönyvbírálatait, valamint a tankönyves szakma is konferenciákon, műhelybeszélgetéseken igyekszik legitimációját megteremteni.

A tankönyvelméleti kutatások irányai

A tankönyvelméleti kutatások irányai a tankönyv funkcionális alapú megközelítéséből eredeztethetőek. Mivel a tankönyv több funkciójú termék, e tény előrevetíti azt, hogy vizsgálata ezen fő funkciói mentén végezhető el. A tankönyvelméleti kutatási pozíciók maguk is történelmi fejlődés eredményei, hisz ahogy fentebb is jeleztük, a tankönyvkutatások kezdeti, korai szakaszában a tankönyveknek elsősorban politikai-, ideológiai vizsgálata volt jellemző.

A tankönyv mint kortörténeti dokumentum

Tekintettel arra, hogy a tankönyv mint társadalmi termék egy adott kor és társadalom viszonyainak, szokásainak, normáinak, mentalitásának tükröke, vizsgálata mindenképp történeti lehet. A történeti szempontú tankönyvkutatás rendkívül kedvelt a nyugat-európai felsőoktatási intézmények szakdolgozói, diplomadolgozat készítői, PhD disszertánsai körében. E történeti szempontú vizsgálat kiterjedhet például egy bizonyos tankönyvnek vagy tankönyvsorozat több kiadására vonatkozó, „hosszmetszeti” vizsgálatára. E vizsgálatok rá tudnak mutatni a tankönyvek keletkezés- és fejlődéstörténetére, arra, hogy az idő múlásával hogyan változott a tankönyvek tartalma, didaktikai felépítése, képanyaga, külső megjelenési formája. E hosszmetzeti vizsgálatok jó alapot biztosítanak ahhoz, hogy következtetéseket vonjunk le a tankönyvek történeti, pedagógiai, formai változásait illetően. A hosszmetzeti vizsgálatokat jól kiegészíthetik a történeti „keresztmetzeti” vizsgálatok, amikor nem egyetlen tankönyvnek a több évtizedes egymásutáni-ságát vizsgáljuk, hanem éppen ellenkezőleg, azt nézzük meg, hogy egy adott pillanatban (például az 1950-es évek Magyarországon) hogyan tükröződtek a kor politikai, társadalmi, ideológiai és mentális viszonyai az iskolai tankönyvekben.

A tankönyv mint politikum

A tankönyv nemcsak egy adott társadalom viszonyainak tükröződéseként, valamint a kulturális javak közvetítőjeként definiálható, hanem – különösen az intézményesített nevelés kialakulása óta – a nevelést hatalmi alapon kontrolláló állam ideológiai manifesztációjaként is. Ebben az értelemben a tankönyv nemcsak mint a korszellem tükröződése, hanem mint egy adott társadalmi-, hatalmi-, politikai rend legitimációs eszköze is vizsgálható. A tankönyvek ideológia-kritikai vizsgálata az esetek nagy részében összekapcsolódik a történeti vizsgálattal is. A magyar tankönyvkutatás ideológia-kritikai vizsgálatának egyik korai példája Unger Mátyás 1976-ban megjelent monográfiája, amely a magyar középiskolai tankönyvekben tetten érhető történelmi tudat változását vizsgálta a századfordulótól 1945-ig. Unger Mátyás e monográfiájával azt bizonyította, hogy egy korszak történelmi tudatának, ideológiájának jellemzésére minden forrásnál alkalmasabb dokumentum a tankönyv.

A tankönyv mint ismerethordozó

A tankönyv tágabb értelemben úgy definiálható, hogy olyan, az oktatásban felhasznált dokumentum, amely segíti a tanulót a megismerés folyamatában. Lehetséges azonban egy szűkebb értelmezésű definíciót is megfogalmazni. Eszerint tankönyvnek tekintjük azt a tanítási, tanulási folyamatban ható dokumentumot, amelyben a szaktudományok eredményei redukált formában, egy célcsoport számára pedagógiai szempontok szerint transzformált módon jelennek meg, és az ismeretek és készségek elsajátítását differenci-

ált didaktikai formák és struktúrák segítik. E szűkebb értelmű tankönyv-definícióban két kutatási pozíció rejlik, melynek alapján a tankönyvet lehetséges vizsgálni: mint ismerethordozót és mint pedagógiai-didaktikai tartalmak megjelenítőjét, azaz pedagogikumot. Előbbinél arra vagyunk kíváncsiak, hogy a tankönyvben megjelenő ismeretek tudományos szempontból relevánsak-e. A vizsgálat mindenekelőtt arra terjedhet ki, hogy a tankönyvi tananyag kiválasztása megfelel-e a tudományosság kritériumainak, szerepelnek-e a legújabb tudományos ismeretek és módszerek, hogy a tankönyvben kiválasztott témák lényegesek, tipikusak és reprezentatívak-e, hogy a tananyag mentes-e a szakmai pontatlanságoktól, vitatható állításoktól, valamint hogy szakterminológiája következetes és korrekt-e. E kutatások összességében a tananyag kiválasztását, strukturáltságát és annak prezentációját célozzák meg.

A tankönyv mint pedagógikum

A tankönyvi ismeretek tanulói elsajátításában kiemelkedő szerepe van a tankönyvek pedagógiai-didaktikai megformálásának. A pedagógiai-didaktikai szempontok két terület vizsgálatára irányulhatnak: a tankönyv használhatósága a tanulók szempontjából (a tankönyv tanulhatósága), valamint a tankönyv használhatósága a tanárok szempontjából (a tankönyv taníthatósága). E két fő vizsgálati szemponton belül a teljesség igénye nélkül néhány vizsgálati alszempontra hívjuk fel a figyelmet. Pedagógiai-didaktikai tankönyvelemzés kapcsán fontos vizsgálati kérdés, hogy a tankönyv figyelembe veszi-e a tanulók lelki és szociális érettségének adott szintjét, életkori sajátosságait. A tankönyv szerzője ügyel-e a tanulásmódszertani szempontokra (rendszerzés, önellenőrzés, problémaelemző-tanulás stb.), éle a motiváció lehetőségével, azaz nyilvánvalóak-e a követelmények és a tanulási célok a tanulók számára, felkelti-e érdeklődését, ösztönöz-e a tankönyv tanulásra, gyakorlásra. Ugyancsak a tankönyv fontos pedagógiai-didaktikai elemzési szempontja, hogy milyen a benne megtalálható illusztrációk (képek, ábrák, grafikonok, térképek stb.) mennyisége, mérete, funkciója. Milyenek a tankönyvben található kérdések? Megfelel-e a tanulók életkorának? Túlsúlyban vannak-e a reprodukív kérdések, vagy a tanuló elemző, gondolkodtató kérdésekkel is találkozik-e? Változatosak-e a tankönyvi feladatok? Ami a taníthatóság szempontját illeti, mindenekelőtt vizsgálható a tankönyv szerkezete, pedagógiai szempontokat szem előtt tartó tartalmi prezentációja, valamint tanítás-módszertani megoldásai.

A tankönyv mint médium

A tankönyveknek kommunikációelméleti, illetve nyelvészeti vizsgálata csak a legutóbbi időkben bukkant föl. Ha megvizsgáljuk a Braunschweigi Nemzetközi Tankönyvkutató Intézet adatbázisát, abból egyértelműen kiderül, hogy az Intézet mind a mai napig inkább történeti, ideológia-kritikai és szaktudományi szempontú elemzéseket folytat. A pedagógiai, illetve kommunikációelméleti, illetve nyelvészeti szempontú elemzés nemcsak Braunschweigben, hanem világszerte is ritka. Holott a nyelvi szempontok vizsgálata a tankönyvek esetében nagyon is fontos, mert pszichológiai kutatások bizonyítják, hogy az ismeretek nem megfelelő nyelvi prezentációja mekkora gátja a tanulói megértésnek. (1) A tankönyvvel kapcsolatban vannak alapvető elvárások, amelyek nélkül egy tankönyv jóváhagyása nem történhet meg. Így például alapvető kritérium, hogy feleljen meg a tankönyvi szöveg az adott nyelv helyesírási és nyelvhelyességi szabályainak, a tankönyv nyelvezete legyen közérthető és választékos, a szövegben előforduló idegen, régi-es, tájnyelvi szavak magyarázata legyen meg. Ami a tankönyvi szókincsnek a tanulók életkorának való megfeleléségét illeti, nos ezzel kapcsolatban igen kevés kutatás áll a rendelkezésünkre. A legutóbbi időben *Kojanitz László*, illetve a magunk tankönyvelemzéseit kell kiemelnünk, hiszen a tankönyvekben szereplő szó- és mondatelemzéssel olyan kvantitatív adatokra hívtuk fel a figyelmet, amellyel a tankönyvkutatásnak ezen iránya új kutatási pozíciók megalapozását jelentheti.

A tankönyv mint szocializációs faktor; a tankönyv mint termék

Végezetül e két utóbbi kutatási pozícióról szólunk. Nemcsak itthon, de a külföldi tankönyvelméleti kutatásokban is igen ritkán előforduló szempontról van szó. Holott az a kérdés, hogy milyen hatást gyakorolnak a tankönyvek a diákokra, és vajon mérhető-e ez a hatás, úgy véljük nem elhanyagolható szempont. Nincsen empirikus tudásunk arról, hogy milyen hatást gyakorol a tankönyv a tanulókra, tanárookra, a közvéleményre. Hogyan hat és működik a tankönyv a médiumok környezetében, korrigál, megerősít vagy kompenzál-e. Mérhető-e a tankönyvhasználat és a befogadás hatékonysága? E kérdéseket, amelyeket felvetettünk, a tankönyvkutatási szakirodalomban komplex modellként számon tartott elemző modell szerzője, *Weinbrenner* vetette fel. E szerint a tankönyvkutatáson semmiképpen sem csupán tartalomelemzést kell érteni, hanem ún. „hatásorientált” tankönyvkutatást, amely szerint a tankönyv mint az oktatást szocializációs tényező szerepel.

A tankönyvkutatás lehetséges feladatai

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy van-e a tankönyvkutatási pozícióknak valamiféle prioritása? Szükséges-e éles különbséget tenni a tankönyv kutatásának különféle értelmezései között? Van-e realitása annak, hogy kidolgozzunk egy kutatási konszenzuson alapuló „tankönyvkutatási modellt”? Végig tekintve a nemzetközi tankönyvelméleti szakirodalom 20. század végi termésén, megállapítható, hogy nem sikerült kidolgozni a tankönyvkutatók által oly gyakran hiányolt egységes tankönyvelemző modellt. Nem biztos azonban, hogy ezt feltétlenül deficitként kell konstatálnunk, hisz bizonyára reménytelen vállalkozás és mind módszertani, mind tudományos szempontból megalapozatlan kíváncsóság az, hogy rendelkezünk egyetlen olyan elemzési modellel és a hozzá kapcsolt kutatási módszerrel, amellyel a tankönyvek vizsgálata több szempontból és több síkon megoldható. E helyett a nemzetközi és most már szerencsére a hazai tankönyvelemzők maguk adták meg a választ e kissé akadémikus kérdésre azzal, hogy sokféle szempontból és irányból közelítik a tankönyvek vizsgálatát.

Összegezve elmondható, hogy a társadalmi elvárások, azon belül is az iskolában a tanítással, a tankönyvekkel szemben megfogalmazott kritikák, igények azok, amelyek a tankönyvelemzések kereteit, témáját, módszereit kijelölik. Úgy tűnik, hogy e kutatási módszerek legfőbb jellemzőjét egy multidiszciplináris és multiperspektívikus megközelítésben ragadhatjuk meg. Habár nem vitatjuk azt, hogy szükséges különbséget tenni a tankönyv különféle értelmezései között, de valljuk, hogy a kutatás irányait és szempontjait mindig a mából érkező kérdések fogják determinálni. E megállapítást a tankönyvkutatás történetét érintő elemzéseink is alátámasztják, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy a tankönyvkutatás kezdetén a tankönyvet nem véletlenül vizsgálták történeti megközelítéssel és módszerekkel. Csak később, a II. világháború utáni évtizedekben, sőt a hidegháborús évek elmúltával csillapodtak le azok a társadalmi elvárások, amelyek a tankönyveknek mindenekelőtt politikai, ideológiai vizsgálatát várták el a kutatástól.

Ma egyértelműnek tűnik, hogy a kilencvenes évek elejétől kezdve – összhangban a pedagógiai gondolkodás fejlődésével – a tankönyvkutatást érő kritika mindenekelőtt abban fogalmazódik meg, hogy a tankönyvkutatás egyik nagy deficitje manapság a didaktikai megközelítés érvényesítése. Éppen ezért üdvözlendő minden olyan tankönyvelemzés, amely azt vizsgálja, hogy milyen didaktikai elv, tanuláselméleti felfogás, tudáskonceptió fogalmazódik meg egy-egy tankönyvben, hogyan történik meg a tudományos ismeretek pedagógiai redukciója, milyen a minősége ezen ismeretek tankönyvi transzformálásának, illetve didaktizálásának? További kérdésként merül fel az is, hogy milyen a tankönyvek szövegstruktúrája, melyek a tankönyv kommunikációs formái, és ezek mennyire járulnak hozzá a tankönyvi szöveg megértéséhez, elsajátításához.

Az amit a tankönyvkutatás kívánatos minőségi színvonala kapcsán mint kívánatost összefoglalunk, látszólag teljesíthetetlennek tűnik, mégis ragaszkodnunk kell hozzá. Az első a tankönyvkutatás multidimenzionalitása, azaz az a kíváncsi, hogy a kutatás mind a kérdésselvetésekben, mind a módszertani megoldásokban a sokféleséget, a sokoldalúságot tartsa szem előtt. A második kíváncsi a multidiszciplinaritás elve, azaz a tudományok sokfélesége. Hiszen egy adott tankönyv vizsgálatakor nemcsak a tankönyv mögött álló tudományterületet, hanem mellette más tudományokat (pszichológia, szociológia, nyelvészet, oktatásemélet stb.) is szükséges bevonni a kutatásokba. Végezetül a kutatás harmadik kívánalma, a multiperspektivitás, azaz sokféleség az elemzések irányultságát vonatkozóan. Ez azt jelenti, hogy a tankönyvelemzéseknek a célokat tekintve sokirányúaknak, az elemzés kivitelezését tekintve pedig a tankönyveket célzottan felhasználók (kutatók, kiadók szerkesztői, iskolavezetők, tanárok, szülők, tankönyvfejlesztők) speciális igényeit kell szem előtt tartva szakszerűnek kell lenniük.

A tankönyvkutatás szakszerűsége

A tankönyvkutatás szakszerűségét illetően négy szempontra hívjuk fel a figyelmet. Az első a tudományosság elve, amelyen a tankönyvelemzők szaktudományi felkészültségét értjük. Ahogy fentebb jeleztük, ez nemcsak az adott tankönyv mögött álló tudomány(ok)ban való jártasságot, hanem e tudomány mellett álló egyéb más kutatási területek átfogó ismeretét és általában egy minimális tudományelméleti felkészültséget igényel. A tudományosság mindenekelőtt a tankönyvi tartalmak folyamatos szaktudományi kontrollját jelenti, hisz régóta nem vitatott, hogy a tankönyv megállapításai nem mondhatnak ellent az adott szaktudománynak. A tudományosság kritériumát azonban nemcsak a tudományos ismeretekre szűkítjük le, hanem ezen ismeretek megismerésének módjára is. Ez abból a meggyőződésünkből fakad, hogy a tankönyvekből a tanulóknak nemcsak a tudományok által közvetített (redukált) ismereteket, hanem ezen ismeretekhez való hozzájutás lehetőségeit is, azaz az adott tudomány megismerő tevékenységének logikáját, érvrendszerét, legfontosabb módszereit és technikáit is meg kell szereznük.

A tankönyvkutatás második alapelve az interdiszciplináris kompetencia. Ahogy már fentebb többször utaltunk rá, a tankönyv nem önmagában, a társadalmi kontextustól elkülönülten álló médium. Társadalmi beágyazottsága nyilvánvaló, ezért minden tankönyv, legyen az társadalom- vagy természettudományi, az adott kor, a tankönyvet használó közösség gondolkodásának, viszonyainak, érdekrendszerének történetileg hű lenyomata. Ezért a tankönyv és a benne rejlő társadalmi kontextus vizsgálata a téma összetettségéből, komplexitásából adódóan feltétlenül több tudományterületet is a vizsgálatba bevonó interdiszciplináris megközelítést igényel.

Minden bizonyítás nélkül is nyilvánvaló, hogy a tankönyvkutatás eredményeinek hasznosulniuk kell, mégpedig ott, ahol a tankönyvek jelen vannak és hatnak, ez pedig a tanítás és tanulás folyamata. Ezért ahogy például a történettudományi kutatások kérdéseinek is a másból, a ma társadalmának problémáiból, a ma emberének életvilágából kell fakadniuk és ezekre kell keresniük a választ a múltban, úgy a tankönyvkutatás fő kérdéseit is a jelen pedagógiai lét feszítő kérdéseinek kell irányítaniuk. E kérdések azok, amelyeket érdemes kutatni, e kérdések azok, amelyek találkozni fognak a tankönyvet funkcionálisan használók érdeklődésével és érdekeivel, és minden bizonnyal e kérdések lesznek azok, amelyek előreviszik a tankönyvkutatás ügyét.

A harmadik elv ebből logikusan fakad, hiszen a tankönyvet a maga társadalmi komplexitásában vizsgáló, interdiszciplináris megközelítéseket felvonultató kutatás elképzelhetetlen gazdag metodológiai kompetencia nélkül. Kezdetben a tankönyvelemzések a kutatás történeti pozíciójának megfelelően, azzal összhangban történetiek voltak, így az elemzés eszköztára is inkább a humántudományokra jellemző hermeneutikai szöveg-elemzés volt. A klasszikus deskriptív-elemző leírás volt jellemző és általános a korai tudományos tankönyvelemzésekben, de már a nyolcvanas évektől egyre több olyan munkát lehetett olvasni, melyekben egyéb más, főleg a társadalomtudományok, különösen a szociológiából érkező módszerek (például tartalomelemzés) is teret nyertek.

Végezetül a tankönyvkutatás gyakorlatorientáltságát kell megemlíteni. Minden bizonyítás nélkül is nyilvánvaló, hogy a tankönyvkutatás eredményeinek hasznosulniuk kell, mégpedig ott, ahol a tankönyvek jelen vannak és hatnak, ez pedig a tanítás és tanulás folyamata. Ezért ahogy például a történettudományi kutatások kérdéseinek is a mából, a ma társadalmának problémáiból, a ma emberének életvilágából kell fakadniuk és ezekre kell keresniük a választ a múltban, úgy a tankönyvkutatás fő kérdéseit is a jelen pedagógiai lét feszítő kérdéseinek kell irányítaniuk. E kérdések azok, amelyeket érdemes kutatni, e kérdések azok, amelyek találkozni fognak a tankönyvet funkcionálisan használók érdeklődésével és érdekeivel, és minden bizonnyal e kérdések lesznek azok, amelyek előreviszik a tankönyvkutatás ügyét. Társadalmi elismerést és támogatottságot csak akkor fog a tankönyvkutatás kapni, ha témafelvetései a gyakorlatból erednek és megoldásai a jobb, minőségibb tanítást és tanulást fogják szolgálni.

Jegyzet

(1) Pléh Csaba (1998): *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Pszicholingvisztikai kísérletek és modellek. Osiris Kiadó, Budapest.

A 2005. június 1-én, az OPKM által rendezett tankönyves konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.